

Müellifi bilinmeyen başka bir şerhin çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunmaktadır (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Haracıoğlu, nr. 1539; Süleymaniye Ktp., Câruâlî Efendi, nr. 1028). Bu şerh Konevî şerhinin özellemiş bir şekli gibidir. Kaynaklarda Hâce Abdullah Herevi'nin de bir şerhi olduğu kaydedilmekteyse de bu şerh elde mevcut değildir. Ayrıca Gîsûdirâz'ın eseri Farsça şerhettiği kaydedilmektedir (*DîA*, XIV, 94). *et-Taarruf'u* yayımlayan A. John Arberry (Kahire 1935) eseri *The Doctrine of The Sufis* adıyla İngilizce'ye çevirmiştir (Cambridge 1935, 1977). Abdülhalim Mahmûd ve Tâhâ Abdülbâkî Sûrûr'un da neşrettiği eseri (Kahire 1380/1960) Süleyman Uludağ *Doğu Devrinde Tasavvuf* (İstanbul 1979, 1992). Tacettin Okuyucu *Ehl-i Tasavvuf Yolu* (Konya 1981) adıyla Türkçeye çevirmiştir. Eserin Fransızca tercümesi R. Deladrière tarafından yapılmıştır (Kalâbâdhî Muhammed b. İbrâhîm, *Traité de soufisme: Les maîtres et les étapes. Kitâb al-Taarruf li-madhab ahl al-tasavvuf*, Paris-Sindbad 1996). Birçok yazma nüshasının bulunması, erken bir dönemde Farsça'ya tercüme edilmesi, üzerine şerhler yazılması *et-Taarruf'un* tasavvuf tarihinde etkili olduğunu göstermektedir.

2. Meâni'l-âhbâr (*Bâhîr'l-fevâ'id*). Eserde ibadet, tasavvuf, ahlâk ve edeple ilgili 222 hadis şerh edilmiştir. Bunlar şerh edilirken ayrıca 805 hadis kullanılmıştır. 222 hadisin 168'i *Kütüb-i Sitte, el-Muvatâ'a*, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel'in eserlerinde, geri kalan elli beş hadisin kırk dokuzu da ikinci derecedeki hadis kitaplarında yer alır. Eser Bilal Saklan tarafından geniş bir şekilde tahlîl edilmiştir (*Ebû Bekir Muhammed el-Kelâbâzî ve Meâni'l-âhbâr*, Konya 1991). Meâni'l-âhbâr'dan ilk 100 hadisi Fikret Karapınar tâhakkik, tâhrîc ve neşretmiştir (Konya 1999). Eser, Hakîm et-Tirmîzî'nin *Nevâdirü'l-uşû'l*'ü gibi hadisleri tasavvuf açısından yorumlayan ilk çalışmalarдан biri olması bakımından önem taşır. Kelâbâzî, *et-Taarruf'ta* yorum için başvurduğu âyet ve şîirlerin önemli bir bölümünü Meâni'l-âhbâr'da da kullanmıştır. Meâni'l-âhbâr'daki hadislerin tamamına yakın kısmı daha sonra *Kütü'l-kulûb, İhya'ü 'ulûmi'd-dîn* ve diğer tasavvufî eserlerde yer almıştır.

Kelâbâzî'nin kaynaklarda adı geçen *el-Erba'ûn fi'l-hadîs, Emâli fi'l-hadîs, Faslü'l-hîtâb, el-Eşfâ' ve'l-evtâr, Mu'addilü's-şalâât* gibi eserleri günümüze ulaşmıştır.

mamıştır (*Keşfû'z-zunûn*, I, 53, 105, 163; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 54; Brockelmann, I, 200; Sezgin, I, 668).

BİBLİYOGRAFYA :

Kelâbâzî, *Taarruf*(Uludağ), tercüme edenin girişî, s. 11-43; a.mlf., *The Doctrine of the Sufis* (trc. J. A. Arberry), Cambridge 1935, tercüme edenin girişî, s. IX-XVIII; Hatîb, *Târihü Bağdad*, XII, 39; İbn Teymiye, *Mecmû'u fetâvâ*, X, 367; VI, 298, 522; Muhammed Pârsâ, *Tevhîde Giriş; Faslû'l-hîtâb Tercümesi* (trc. Ali Hüsrevoglu), İstanbul 1988, s. 99, 216, 496; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcîm fî tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 87; Câmî, *Nefehât*, Tahran 1370, s. 157, 205; *Reşehât Tercümesi*, s. 18; *Keşfû'z-zunûn*, I, 53, 105, 163; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 161; H. Ritter, *Orientalia*, İstanbul 1933, s. 78-83; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 54; Brockelmann, *GAL*, I, 200; Sezgin, *GAS*, I, 668; Kays Âl-i Kays, *el-Îrâniyyûn*, III, 1372-1374; Nusrettin Yılmaz, *Kelâbâzî'nin Tasavvuf ve Akâid Alanındaki Görüşleriyle Matûridî'nin Mukayese* (yüksek lisans tezi, 1990), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Abdülhüseyin Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüstüdâr der Taşavvufü'l-Îrân*, Tahran 1369 h.s., s. 68-69; Bilal Saklan, *Ebû Bekir Muhammed el-Kelâbâzî ve Meâni'l-âhbâr* (Konya 1991), İSAM Ktp., nr. 58778; a.mlf., *Hadîs İlmleri Açısından Muâhdîdis, Sufî ve Sufî-Muâhdîsler* (h. IV/m. X. asır), Konya, ts.; Fikret Karapınar, *Ebû Bekir Muhammed b. Ishak el-Kelâbâzî'nin Meâni'l-âhbâr Adlı Eserinin İlk Seksen Varığının Tâhakkik ve Tâhrîc* (yüksek lisans tezi, 1999), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; A. Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları* (trc. Ergun Kocabiyik), İstanbul 2001; J. Chabbi, "Réflexions sur le soufisme iranien primitif", *JA, CCXXVI* (1978), s. 37-55; A. J. Arberry, "Kelâbâzî", *IA*, VI, 537-538; Paul Nyvia, "al-Kalâbâdhî", *EI²* (Ing.), IV, 467; W. Madelung, "Abû Bakr Kalâbâdî", *EIr*, I, 262-263; K. A. Nizami, "Gîsûdirâz", *DîA*, XIV, 94; Erhan Yetik, "İzzedîn el-Kâşî", a.e., XXIII, 555.

 SÜLEYMAN ULUDAĞ

KELÂÎ (كَلَاعِي)

Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâî (ö. 634/1237)

Endüslüslü hadis âlimi ve edip.

1 Ramazan 565'te (19 Mayıs 1170) Endülüs'te Mûrsîye (Murcia) yakınlarında doğdu. Humus'ta yaşayan Kelâî kabilesinden olup İbn Sâlim ve İbnü'l-Müdellis lakaplarıyla, ayrıca Himyerî, Belensî ve Endelüsî nisbeleriyle anılır. İki yaşında iken ailesiyle birlikte Belensîye'ye (Valencia) gitmiş ve orada hadis tahsiline başladı. Hadis öğrenimini ilerletmek için Mûrsîye, Şâtiibe (Javita), İşbîliye (Sevilla), Gîrnata (Granda), Mâlika, Dâniye (Denia), Sebte (Ceuta) ve İskenderiye'ye seyahat ederek İbn Hu-

beyş, Ebû Abdullaîb Zerkûn, İbn Rûşd, Ebû Muhammed İbnü'l-Feres, Ebû Bekir İbn Ebû Cemre gibi âlimlerden faydalandıktan sonra Belensiye'ye döndü. İbnü'l-Harrât gibi tanınmış kişilerden icâzet aldı. Hadis ilimlerinde, özellikle cerh ve taâdîl ayrıca hadis ricâlindeki bilgisiyle tanındı. Edebiyat ve belâgattaki derinliği, mükemmel nazmı, kusursuz hitabeti, ayrıca hatasız ve düzgün yazısıyla dikkat çekti. Bir süre Belensiye Camii hatipliğinde bulundu ve bu şehirde kadılık yaptı. Başta İbnü'l-Ebbâr, Tunus kadısı Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Gammâz olsmak üzere birçok talebe ondan faydalandı. İbnü'l-Ebbâr'ı *et-Tekmîle*'yi yazmaya teşvik etti. Münzîrî de kendisinden mektupla icâzet aldı. İbn Müsâdî, Endülüs'teki hadis hâfızlarının sonucusu dediği Kelâî'den söz ederken asalet ve fazilet bakımından onun bir benzerini görmediğini, aklı ve nakîl ilimlerle nesir ve nazımda otorite, Kur'an ilimleriyle edebiyat sahasında eşsiz olduğunu söyler. Güzel hitabeti sebebiyle meliklerin ona değer verdikleri, bulundukları meclislerde meramlarını onun vasıtasiyla ifade ettikleri belirtilmektedir. İlîmî ve edebî kişiliği yanında cesareti ve talebelerin ihtiyaçlarıyla ilgilenmesiyle de tanınan Kelâî, düşmana karşı çarşıırken 20 Zilhicce 634'te (14 Ağustos 1237) Belensiye yakınlarındaki Enîse'de (el-Puig) şehid oldu. İbnü'l-Ebbâr hocasının ölümü üzerine 100 beyitten fazla bir mersiye kaleme almış. Nûbâhî bu mersiyeensteinin elli altı beytin iktibas etmiştir (bk. bibl.).

Eserleri. 1. *el-İktîfâ' fî(bîmâ teğâmmehû min) meğâzî Resûllâh ve's-selâseti'l-hulefâ'*. Hz. Peygamber'in hayatı, şemâilini, hasâisini, gazvelerini ve ilk üç halife devrinde yapılan İslâm fetihlerini anlatmaktadır. Kelâî eserini yazarken Asr-ı saâdet için büyük ölçüde İbn İshâk'ın *es-Sîre*'si ile Mûsâ b. Ukbâ'nın *el-Meğâzî*'sinin planını esas kabul etmekle beraber bu eserlerdeki sened, lugat ve nesep bilgilerini almamış. Vâküdî'nin *el-Mebâs*, Zübeyr b. Bekkâr'ın *Ensâbû Kureyş*, İbn Ebû Hayseme'nin *et-Târîhu'l-kebir* ve Süheyli'nin *er-Ravzû'l-ünûf*'ünden istifade etmiş, ilk üç halife dönemi için de hocası İbn Hubeyş'in *Kitâbü'l-Gazavât*'ı ile benzeri eserlerden faydalانmıştır. Bennâñî kitabı *Meâni'l-vefa' bi-meâni'l-İktîfâ'* adıyla beş veya altı cilt halinde şerhettmiştir (Fas Karaviyyîn Ktp., nr. 710). *el-İktîfâ'*ın bir kısmını Henri Massé oldukça hatalı şekilde (Cezayir 1931),

KELÂM

Mustafa Abdülvâhid (I-II, Kahire 1968-1970) ve Muhammed Kemâleddin İzzedîn Ali ise (I-IV, Beyrut 1417/1997) tamamını yayımlamışlardır. Ayrıca Ahmed Guneym eserin ridde olaylarına dair bölümünü dört nûshaya dayanarak *el-Hilâfetü'r-râside ve'l-buṭûletü'l-hâlide fî hûrûbi'r-ridde* adıyla neşretmiş (Kahire 1401/1981), eserin bir bölümü üzerinde Cemâleddin Muhammed Sâdîk el-Kâdî Fütûhu's-Şâm min Kitâbi'l-İktifâ' bimâ teḍammenehû min meğâzî Resûlillâh ve meğâzî's-selâseti'l-hulefâ' ismiyle bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1412/1992, Medine el-Câmiati'l-İslâmiyye külülyeti'd-da've ve usûli'd-dîn). 2. *el-Müsselelat mine'l-eħâdîs ve'l-āṣâr (ve'l-inşâdât)*. Kitabı müellifin kendi nûshasından talebesi Ebû Ca'fer Ahmed b. Ömer b. İbrâhim et-Tûcîbî istinsah etmiş (630/1232-33), Kelâm, eserin rivayet hakkını ona verdiğine dair bu nûshaya kendi el yazısı ile not düşmüş, Zirikli, Kelâm'ın bu notunun filmini eserine almıştır (*el-A'lâm*, III, 136). Kitapta otuz beş müselsef hadis, sâlih kişilerin hallerine dair dokuz rivayet bulunmakta ve yine Kelâm'ın derlediği Endülüsî şairlerin yirmi sekiz şîri yer almaktadır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 562). 3. *Cûhdü'n-naṣîḥ ve ḥażżü'l-menîḥ min müsâceleti (mu'âražatı)'l-Mâ'arrî fî ḥuṭbeti'l-faṣîḥ*. Eserin Tunus Ahmedîyye Kütüphanesi ile Dârü'l-kütübî'l-Mîriyye'de birer nûshası bulunduğu kaydedilmektedir (a.g.e., III, 136). 4. *Meydânü (Kitâbü Ḥâfi)'*s-sâbiķin ve ḥileyü's-sâdiķine'l-muṣaddîķin fî zikri's-sâhâbeti'l-eķremîn ve men 'adâhûm (fî'idâdihim) bi-idrâki'l-āhdi'l-ke-rîm min ekâbiri't-tâbi'iñ. Ibn Abdülber en-Nemerî'nin *el-İstî'âb*'ını ikmal etmek üzere kaleme alındığı, fakat tamamlanmadığı, Ahmed b. Muhammed el-Eş'arî'nin (ö. 690/1291'den sonra) *İkmâlü Meydâni's-sâbiķin* adlı çalışmasıyla tamamlandığı belirtilmektedir. 5. *Miṣbâḥu'z-zûlem min ḥâdiṣi Resûlillâh ṣallallâhu 'aleyhi ve sellem*. Kuzâî'nin *Şîhâbû'l-ahbâr'*ı tarzında bir çalışma olduğu zikredilmektedir. 6. *el-İ'lâm bi-ahbâri'l-Buhâri'l-imâm (Ahbâr'u'l-İmâm Ebî Abdiłlâh el-Buhâri ve sîretüh)*. Dört cüz hacminde olduğu kaydedilmektedir.

Hadis, siyer ve edebiyat sahalarında yirmi dört kadar eser verdiği belirtilen Kelâm'ın diğer çalışmaları arasında *el-Erba'ünâ hadîṣen 'an erba'îne seyhan li-erba'îne mine's-sâhâbeti fî erba'îne ma'nâ* (bir cüz hacminde), Bernâmecü

merviyyâtiḥ, Dîvânü resâ'ilih, Dîvânü ḥîrî, ḥîleyü'l-emâli fi'l-muvâfaqât mine'l-'avâlî (dört cüz), *el-Mu'cem fîmen vâfekât künyetühû* künbyte zevcihî *mine's-sâhâbe, es-Sübâ'iyyâtu'l-muħârreced min eħâdîgi Ebî 'Alî es-Sâdeff* (üç cüz) zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Münzirî, *et-Tekmîl*, III, 461-462; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXIII, 134-139; a.mlf., *Târihu'l-İslâm: Sene 631-640*, s. 173-176; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 432-436; Nûbâhî, *Târihu kuðâti'l-Endelüs* (nşr. Meryem Kâsim Tavîl), Beyrut 1415/1995, s. 152-157; Ibn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, I, 385-388; Hîmyeri, *er-Rauzû'l-mîcâtar*, s. 41-42; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 180; Kettâni, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 126, 362, 407-408; Brockelmann, *GAL*, I, 458; *Suppl.*, I, 634; Zirikli, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 136; Abdühhâdi Ahmed el-Hüseyin, *Mezâhirü'n-neħħâdati'l-hadîsiyye fî 'ahdi Ya'kûbe'l-Manṣûri'l-Muvaħħidi*, Titvan 1403/1983, II, 123-130; Cezzâr, *Medâħilu'l-mü'ellîfîn*, III, 1374-1375; Ch. Pellat, "al-Kâla'i", *EI²* (Fr.), IV, 489.

■ M. YAŞAR KANDEMİR

KELÂM
(كلام)

Allah'a nisbet edilen
sübûti sıfatlardan biri.

miştir. Allah'ın kelâmına vasıtâsız olarak muhatap kılanın Hz. Mûsâ diğer insanlar arasında seçilmiş, ona Tûr dağının sağ yanından "ey Mûsâ" diye seslenilmiştir (*el-A'râf* 7/144; Meryem 19/52). "Ol" sözüyle yaratılan İsâ peygambere "kelimetullah" unvanı verilmiştir (Âl-i İmrân 3/45; en-Nisâ 4/171).

Hadislerde de Allah'ın konuşan bir varlık olduğuna temas edilmiştir. Çeşitli riva-yetlerde yer aldığına göre Allah dünyada bazı insanlarla sadece perde arkasından konuşmuştur (İbn Mâce, "Mukaddime", 13), âhirette ise arada bir vasıta olmadan müminlere hitap edecek (Buhârî, "Rîkâk", 49), ilâhî emirlere aykırı davranan günah-kârlarla konuşmayacaktır (*Müsned*, II, 253; krş. *el-Bakara* 2/174; Âl-i İmrân 3/77). Hadislerde Hz. İsâ Allah'ın kelimesi, Kur'an da Allah kelâmi olarak nitelendirilmiştir (Dârimî, "Mukaddime", 8). Ayrıca bazı rivayetlerde müminlerin gördüğü sadık rüyalar bir tür ilâhî kelâm olarak nitelenmiştir (İbn Ebû Âsim, I, 213-214).

Kelâm sıfatına ilişkin tartışmalar erken dönemde başlamış ve hem kelâm ilminin doğması hem adlandırılmasının üzerinde etkili olmuştur. Kelâm âlimleri, keyfiyeti konusunda farklı görüşler ileri sürmekle birlikte Allah'ın kelâm sıfatı bulunduğu görüşünde birleşmiş ve insanların yanı sıra aklî delillerden hareketle bunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Buna göre konuşmak bir yetkinlik, konuşamamak ise eksiklik ve aczdir. Mahlûkatı konuşutan Allah'ın, mahiyeti insanlarca tam olarak bilinmeyen bir konuşma sıfatına sahip olması yetkin varlık olusunun gereğidir; konuşamamak ise Allah hakkında muhalîdir. Allah'ın emreden, nehyeden ve buları yaratıklarına bildiren bir varlık olması da kelâmin ulûhiyyetin ayrılmaz vasıfları arasında yer aldığı gösterir. Peygamberlerin Allah ile yaratıkları arasında elçilik görevi ifa eden insanlar oldukları dikkate alınırsa onların getirip sundukları kelâmin kendilerine değil Allah'a ait olduğu anlaşılır. Bu da Allah'ın kelâm sıfatı bulunduğunu kanıtlar (Mâtûrîdî, s. 57-58; Seyfeddin el-Âmidî, s. 85-91; Teftâzânî, IV, 144).

İslâm âlimleri kelâm sıfatını daha çok mahiyeti, kadîm veya hâdis oluşu ve yaratıklar tarafından iştilmesi açısından ele almışlardır. Bu konudaki görüşleri söylece özetlemek mümkündür: 1. Kelâm "harflerden ve seslerden oluşan ifade" mânâsına geldiğine göre Allah'ın konuşması zâtî dışında herhangi bir nesnede harf ve ses yaratmasıyla mümkün olur. Yara-